

4. Липкина А.И. К вопросу о методах выявления самооценки как личностного параметра умственной деятельности // Проблемы диагностики умственного развития учащихся. – М., 1975. – 44 с.
5. Матюхина М.В. Мотивация навчання молодших школярів. – М., 1984.
6. Матюшкин А.М. Психологічна структура, динаміка й розвиток пізнавальної активності // Питання психології. – 1982. – №4. – С.5-17.
7. Менчинская Н.А. Обучение и умственное развитие // Материалы к симпозиуму “Обучение и развитие” / Под ред. Н.А. Менчинской и др. – М.: Просвещение, 1966. – С. 5-8.
8. Орлова Л. В. Що таке інтелектуальна пасивність? // Початкова школа. – 1996. – №7. – С.26-29.
9. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий. – М.: Высшая школа, 1984. – 174 с.
10. Славина Л.С. Важкі діти / За редакцією В.С. Чуднівського. – М., Воронеж, 1998. – 447 с.
11. Юркевич В.С. Развитие начальных уровней познавательной потребности школьника // Питання психології. – 1980. – №2. – С.83-92.

This article discusses the basic guiding principle of intellectual passivity of students. Defined group of children with different types of intellectual passivity, difficulties in learning. Describe psychological characteristics in the behavior of passive targeting younger pupils with low achievements in learning. A basic form of work.

Key words: intellectual passivity, low efficiency in learning, younger ones, passive orientation in behavior.

Отримано: 16.03.2010

Характеристика прояву гуманного ставлення до людей із фізичними вадами у майбутніх педагогів

У статті розглянуто проблему становлення гуманної особистості вчителя. Проаналізовано питання самоосвіти та шляхи професійно-педагогічної підготовки. Визначено структуру гуманних взаємин та умови, необхідні для становлення гуманності у майбутніх педагогів. Здійснено дослідження рівня сформованості гуманності у студентів.

Ключові слова: навчально-виховний процес, гуманність, гуманізм, гуманістичне виховання, гуманізація відносин, гуманізація освіти, гуманне виховання.

В статті рассматривается проблема становления гуманной личности учителя. Проанализированы вопросы самообразования и пути профессионально-педагогической подготовки. Определена структура гуманных отношений, а также условия, необходимые для становления гуманности будущих педагогов. Выполнено исследование уровня сформированности гуманности у студентов.

Ключевые слова: учебно-воспитательный процесс, гуманность, гуманизм, гуманистическое воспитание, гуманизация отношений, гуманизация образования, гуманное воспитание.

Постановка проблеми. Проблема людей з особливими потребами, а саме – з фізичними вадами, стає дедалі гострішою, актуальнішою внаслідок зростання захворюваності населення України. Недостатня увага суспільства до цієї категорії людей, відсутність для них місць на ринку праці та певної відчуженості суспільства не створюють умови повноцінного формування в них активної життєвої позиції, стійкого позитивного світогляду, виникає недовіра до соціального середовища, до звичайних людей.

Однією з умов вирішення цієї проблеми є докорінна перебудова суспільної етики та реалізація гуманістичної концепції розвитку особистості. Необхідно повністю змінити ціннісні орієнтації соціального оточення; ставити і вивчати проблеми соціалізації людей з фізичними вадами; пристосування людини з фізичними вадами до вступу в суспільство, адаптацію до навколишнього середовища; створити належну підготовку суспільства до прийняття таких людей.

Особливе значення у вирішенні проблеми щодо гуманності у ставленні до людей із особливими потребами відіграє роль учителя,

адже не тільки власний приклад, а й велика робота справжнього митця допомагають нам усвідомити, що життя кожної людини – це найвища цінність.

Саме тому питання розвитку гуманного ставлення до людей із фізичними вадами у майбутніх педагогів набуває більшої актуальності, більше привертає до себе увагу й характеризується тенденцією до поглиблення її вивчення.

Виходячи з цього, мета даної статті є детальна характеристика прояву гуманного ставлення у студентів педагогічного ВНЗ та з'ясування, за результатами дослідження рівня обізнаності, щодо поняття “гуманне ставлення”, а також визначення форм прояву студентами гуманного ставлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато своєї уваги дослідники приділяли таким проблемам: виховання гуманістичних почуттів і відносин досліджували Г.Балл, І.Бех, С.Вдович, С.Гончаренко, В.Котирло, О.Киричук, І.Кіреєва, С.Кулачківська, Ю.Мальований, І.Найдьонов, О.Столяренко та ін.; щодо вивчення проблем гуманізації професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів у вищій школі можна назвати праці В.Бутенко, М.Вієвської, М.Євтух, В.Кузь, О.Листопада, Ю.Мальованого, С.Мусатова, Н.Ничкало, Л.Пелех, М.Ткаченко, Л.Філатової та інші. Дослідження чинників, які зумовлюють ставлення до інших людей, здійснювалося вченими (Б.Ананьєв, О.Бодальов, Л.Виготський, Е.Ільєнков, Л.Коган, Г.Костюк, С.Максименко, Б.Ломов, В.М'ясищев, С.Рубінштейн, І.Ружичка, І.Сергієнко, Н.Чепелева та інші) у філософському, педагогічному, психологічному та соціально-психологічному аспектах.

Гуманність – це любов, увага до людини, повага людської гідності; добре ставлення до всього живого. Це система установок особистості на соціальні об'єкти (людину, групу), живу істоту, обумовлена моральними нормами і цінностями. Важливо розглядати гуманність і морально-психологічну якість особистості, що проявляється в усвідомленій повазі до людей, їх гідності, людяності, великодушності, доброти, готовності зрозуміти та вибачити провину ближньому, прагнення допомогти слабшому.

Гуманність (або, вживаючи чисто російський термін, – “человечность”; українською – “людянність”) – це властиве особистостям і людським спільностям властивість почуттів, свідомості й поведінки, що передбачає співпереживання з іншими людьми й групами (а також, наскільки вдається, з іншими живими істотами) і презумпцію доброго ставлення до них (тобто настроєність на сприяння їхньому благу – при відсутності вагомих підстав для іншого ставлення).

Якщо звернутися тепер до освітнього процесу й, перш за все, головним для нього є взаємини – між учителями (взагалі, педагогами) і тими, хто навчається, (і виховується), то варто підкреслити, що гуманізація освіти вимагає від педагогів не тільки доброго гуманного ставлення до тих, кого навчають, але й щирої поваги до них (до їхніх індивідуальних особливостей, до їхніх прагнень, до їхніх думок) і сприяння їхньому становленню як гармонійно розвинених особистостей [1, 306-307].

Підготовка педагога вимагає особистісного та професійного зростання, які пов'язані з рівнем культури спілкування суб'єкта. Протягом професійного навчання здійснюється формування людини як суб'єкта праці, поглиблюються уявлення особливості професійної діяльності. Саме тому становлення професіонала вимагає не тільки фахової, але й гуманістичної підготовки, формування професійного мислення.

Головна суперечність сучасної системи освіти полягає у проголошенні високих гуманних цілей, і неможливість ефективно діяти у напрямі до мети значною мірою пояснюється неясністю принципових установок освіти.

Становлення гуманної особистості – важлива ланка концепції виховання і навчання, під якою слід розуміти складну, цілеспрямовану діяльність, що забезпечує становлення і розвиток свідомості, почуттів, умінь, навичок і звичок моральної поведінки людини у системі людина-природа-суспільство.

“Дефіцит гуманності породжує бездуховність освіти, зокрема, та усього суспільства в цілому. Під тиском індустріального, технічного і ринкового розвитку суспільства освіта втрачає гуманістичний зміст (тобто орієнтацію на розвиток особистості) і перетворюється на вивчення вузького спектра професійних знань і вмінь. Але освіта в її гуманістичному розумінні – це не просто навчання. Завдання освіти простіше порівняно з проблемою виховання людини у всій повноті її життєдіяльності. Дегуманізація освіти є водночас і дегуманізацією суспільства, так як людина починає функціонувати у знедуховленому суспільстві. Освіта сьогодні – це не лише передавання молодій людині певної суми знань про природу, суспільство, людину та її погляди і мислення, а виховання інтелектуально розвиненої, творчої особистості, формування в неї загальнолюдських моральних цінностей і переконань, ідеалів, прагнень, звичок, волі, почуттів” [6, 117-122].

Нові підходи до здійснення гуманістичного виховання в сучасних умовах представлені у наукових працях І.Бега, Є.Бондаревської, М.Боришевського, К.Дорошенко, О.Вишневського, О.Киричука, О.Столяренко, А.Сущенко, які поклали в основу своїх концепцій олюднення особистості. Цінності є гуманістичними, якщо їх зміст

наповнюється суб'єктивно-усвідомленими нормами етики добра, справедливості й гуманізму, а інша людина виступає об'єктом ціннісного ставлення. Дослідження М.Й.Боришевського показали, що гуманне ставлення вчителя до кожного учня забезпечує високий рівень творчої активності, сприяє розвитку потенційних можливостей, оволодінню суспільними цінностями, а також, завдяки цьому, – самозбагаченню і саморозвитку [4, 26-33].

Становлення гуманності є також і розвитком комплексу особистісних якостей, що обумовлюють ставлення людей одне до одного, до суспільства, до себе.

З позицій аксіологічного підходу, гуманність передбачає такі цінності, як гідність, доброта, чемність, освіченість, висока духовна культура, витончений смак, культуру мовлення, вишуканість, вихованість [3, 50 – 54].

На думку вчених (Г.О.Балл, І.Б.Котова, Є.М. Шиянов та ін.), гуманність – це не стільки особистісна риса, скільки стрижнева якість, що виражає ставлення людини до людини. Гуманне ставлення до людей визначає гуманістичну сутність особистості.

І. Бех вказує, що “психологічну структуру людського ставлення становлять пізнавально-емоційні утворення, їх специфічний сплав. Ставлення особистості виникає в процесі накладання її емоцій на предмет, що певною мірою усвідомлюється, пізнається нею. Тож будь-яке за змістом ставлення завжди переживається людиною” [2, 10].

Гуманістично спрямованому керівнику притаманні:

- а) точність у сприйнятті особливостей складу іншої людини;
- б) здатність у загальних рисах правильно уявляти собі, що переживає інша людина, до чого прагне, як сприймає й оцінює себе і навколишній світ;
- в) здатність відчувати і виявляти до людини, що потребує допомоги, теплі почуття, симпатію, щирю повагу та зацікавленість;
- г) об'єктивне оцінювання власних якостей, що впливають на ефективність співробітництва та взаєморозуміння. Саме такий керівник створює в колективі “гуманістичний” дух, який перекидається на взаємини з учнями. Керівники такого типу не стільки впливають, скільки співпрацюють і здійснюють конструктивний діалог [5, 12-13].

Узагальнюючи погляди вітчизняних психологів та педагогів (Л.Божович, М.Боришевського, О.Бодальова, Г.Балла, Л.Виготського, Т.Гаврилової, Л.Долинської, О.Киричука, В.Крутецького, С.Максименка, С.Рубінштейна, О.Скрипченка, В.Сухомлинського, Т.Титаренко та ін.), можна стверджувати, що “гуманність” передбачає особливий вид морального ставлення, змотивовані позитивні дії

особистості, для яких характерні висока усвідомленість, доброзичливість, безкорисливість, добровільна діяльність, заперечення байдужості і жорстокості по відношенню і до людей із фізичними вадами.

Водночас, на думку Н.Слободяник, до змісту гуманних взаємин входять: визнання людини найвищою цінністю, її прагнення до морально-духовного самовдосконалення; орієнтацію на позитивне в людях, активне і творче утвердження його; постійну спрямованість на людину, доброзичливе та добродійне ставлення до неї; активне заперечення асоціальних форм поведінки, неприйняття порушень принципу рівності і справедливості.

Змістовну структуру гуманних взаємин утворюють такі компоненти:

- когнітивний (знання про сутність гуманних взаємин);
- емоційний (гуманні почуття, потреба в розвитку гуманних взаємин);
- оціночно-орієнтувальний (оцінка, самооцінка, ідеали, переконання);
- дієво-практичний (уміння, звички, вчинки, дії, співпраця і взаємовідповідальність тощо).

Процесуальними компонентами формування гуманних взаємин Н.Слободяник визначає:

- засвоєння доступних віковій морально-етичних знань про гуманність, гуманні якості особистості, гуманні взаємини, гуманізм;
- вироблення відповідального ставлення до морально-гуманних вимог дорослих і однолітків;
- формування морально-гуманних вчинків і звичок;
- оволодіння формами і методами саморегуляції власної поведінки.

Формування гуманних взаємин здійснюється в процесі спільної діяльності, що має соціально значущий і гуманний характер, і в разі забезпечення кожному можливостей для співучасті, співпереживання, взаєморозуміння і співробітництва (А.Бойко, В.Киричук, В.Мясищев).

На процес формування гуманних взаємин впливає ряд факторів: вікові особливості психіки, здібності, рівень соціального досвіду і активності, розвиток моральних якостей, стиль взаємовідносин керівника і вихованців тощо[7].

Становлення гуманної особистості сучасного вчителя є передумовою належної підготовки майбутнього вчителя у вищій школі. Гуманізація вищої освіти – це наповнення людяністю самого викладання певної науки й дисципліни, формування особистості фахівця нового типу. *Гуманне ставлення розвивається в процесі*

спільної діяльності й залежить від її змісту й ціннісних характеристик. У ставленні до іншої людини предметний світ і світ соціальний набувають особистісного сенсу й безумовну цінність, переживаючи як співчуття, так і радість за людину, викликає прагнення до захисту, підтримки, допомоги.

Саме це і стало метою нашого дослідження: з'ясувати, які уявлення мають студенти, щодо того, якою має бути гуманна особистість, як розуміють поняття "гуманне ставлення". А також виявити показники змістовних характеристик гуманної особистості, за якими можна судити про характер її розвитку.

Для цього було проведено дослідження, в якому взяли участь 100 студентів Бердянського педагогічного університету.

Визначивши ті показники, за якими оцінювались складові гуманності, було обґрунтовано вибір методик нашого дослідження.

Когнітивна складова гуманної особистості (блок пізнавальних якостей). Методика визначення спрямованості особистості (орієнтаційна анкета) дає можливість більш повно дослідити змістовні характеристики складової студента через визначення особистісної спрямованості на себе, на спілкування або на справу. Методика вивчення ціннісних орієнтацій (М.Рокич) дозволяє визначити складову сторону спрямованості особистості та складає основу її ставлення до зовнішнього світу, до оточуючих. Методика особистісного диференціалу (ОД) дозволяє отримати данні опису виразності особистісних якостей, що відповідають трьом класичним факторам семантичного диференціалу: оцінки, сили та активності.

Емоційно-оцінна складова гуманної особистості (блок якостей, що впливають на ставлення). Здатність до емоційної чуйності на переживання інших людей та вміння поставити себе на місце іншої людини вивчались за допомогою методики визначення здатності педагога до емпатії, що сприяє збалансованості міжособистісних стосунків. Виявлення переживання самотності здійснювалось на основі методики діагностики рівня суб'єктивного відчуття самотності (Д.Рассел та М. Фергюсон). З метою дослідження динаміки емоційно-оцінної сторони "Я-образу" студентів (знання або уявлення про себе, в тому числі і у формі оцінки виразності тих або інших рис) ми використовували тест-опитувальник самовідношення (В.Столін, С.Пантелеев).

Поведінкова складова гуманної особистості (блок якостей саморегуляції). Не маючи можливості безпосередньо проаналізувати поведінку досліджуваних (у ході спостереження), дослідження поведінкової складової особистостей студентів ми здійснювали через вивчення індивідуальних особливостей суб'єктивного контролю над різноманітними життєвими ситуаціями за допомогою методики Дж.

Роттера "РСК" (рівень суб'єктивного контролю) та спрямованості за допомогою методики виявлення типологічних особливостей особистості (загальнопсихологічна типологія особистості К.Юнга). Діагностика міжособистісних стосунків (Т.Лірі) дозволяє провести більш поглиблену діагностику характеристик особистості, що стосуються міжособистісних стосунків.

За результатами отриманих даних можна спостерігати наступну тенденцію (Таблиця 1):

Таблиця 1

Рівень сформованості гуманності у студентів, у %

	Когнітивна складова	Емоційно-оцінна складова	Поведінкова складова
Високий рівень	25,45	34,75	13,05
Середній рівень	13,97	58,63	33,77
Низький рівень	27,07	6,62	10,62

Отже, проаналізувавши рівень показників змістовних характеристик гуманної особистості, за якими можна судити про характер її сформованості, ми з'ясували наступне. За показниками когнітивної складової, значна кількість респондентів відповідає низькому рівню розвиненості (27,07%). Розкривається як недостатня наявність знань, умінь і здатність застосовувати їх в професійній діяльності та у різних життєвих ситуаціях; отже не досить розвинені уміння аналізувати, класифікувати і систематизувати.

Середні показники емоційно-оцінної складової (58,63%) свідчать про достатню розвиненість афективної оцінки уявлень студентів про оточуючих.

Щодо поведінкової складової, можна спостерігати більшу кількість показників середнього рівня (33,77%). Ставлення до інших проявляється у єдності таких процесів, як пізнання, емоційно-оцінювального ставлення до людини, які впливають на поведінку чи вчинкові дії особистості.

У ході дослідження усвідомлення студентами власної гуманності в цілому, розуміння значення терміна "гуманність"; визначення форм прояву студентами гуманного ставлення були отримані наступні результати. Значна кількість респондентів (від 46% до 48%) усвідомлює значущість прояву гуманного ставлення та вважають себе гуманною особою.

Більшість респондентів проявляють гуманність до всіх оточуючих людей (82%) та розуміють поняття "гуманність" як доброзичливе, турботливе ставлення до інших, виявлення поваги до людської гідності, людяність, тактовність, висока моральність,

співчуття, щирість, чуйність, висока шана до людей, взаємодопомога, чесність, вірність тощо.

Причини прояву гуманності студенти зазначали такі:

- власна гуманність сприяє налагодженню стосунків з оточуючими;
- це і означає бути людиною;
- прийнято нормами поведінки у суспільстві;
- гуманній людині легко в житті;
- задля покращення себе та оточуючих;
- легше розуміти інших;
- поводитись так, як хочеш аби поводитись із тобою;
- задля покращення світу;
- може колись знадобиться допомога від інших;
- задля зменшення жорстокості.

Досить значною залишається кількість студентів, що не усвідомлюють до кінця необхідності гуманності у власній поведінці (10% – 14%). Зауважимо, що протягом навчання у вищому педагогічному закладі освіти позитивні зрушення до кращих показників у даному питанні залишаються мало відчутними. Причиною такого не прояву гуманності студенти відзначали так:

- різні бувають життєві ситуації;
- робимо людям добро, а повертається злом;
- інколи саме жорстокість і є проявом гуманності.

Отже, за загальними підрахунками рівень гуманності в групах становить: в **експериментальній групі** – 86% (43 респ.) виявили середній рівень гуманності, 14% (7 респ.) – низький рівень гуманності; в **контрольній групі** – 84% (42 респ.) виявили середній рівень гуманності, 16% (8 респ.) – низький рівень гуманності.

Висновки

1. Становлення особистості проходить складний шлях онтогенезу. Первинно вона формується в сім'ї як результат міжособистісних взаємостосунків із значущими дорослими, які визначають систему настановлень, а відтак розвивають ставлення дитини. Дослідження підтвердили необхідність розвитку гуманності у майбутніх педагогів.

2. Гуманність особистості, котра виникає в процесі соціальної взаємодії індивіда як обов'язковий та унікальний результат його психодуховного розвитку, набуває відносної внутрішньої самодостатності, тобто самоспричиняє, а згодом і самопродукує свої складові, структуру, механізми реалізування.

3. Структура гуманної особистості має такі компоненти: когнітивний, що конкретизується у пізнавальних якостях суб'єкта, емоційно-оцінковий – у ставленні особистості, поведінковий – у

вчинку індивідуальності, котрі розвиваюче наповнюють їх внутрішній світ відповідним позитивним соціально-культурним досвідом.

4. У подальших дослідженнях доцільно обґрунтувати структуру гуманної особистості та проаналізувати чинники, які спричиняють як її виникнення, так і самокорекцію.

Список використаних джерел

1. Балл Г.А. Психология в радиогуманистической перспективе: Избранные работы. – К.: Изд-во Основа, 2006. – 408 с.
2. Бех І.Д. Категорія ставлення в контексті розвитку “Я” особистості // Педагогіка і психологія. – 1997. – №3. – С.9-21.
3. Богущ А.М. Принципи гуманізації освіти у вищій школі // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського / Зб. наук. праць, вип. 10. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції: Пріоритетні напрямки розвитку професійної освіти. Ч.1. – 2002. – С. 50 – 54.
4. Боришевський М.Й. Психологічні механізми розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 3. – С. 26-33.
5. Киричук О.В. Гуманізація управлінської взаємодії в умовах трансформації освітніх закладів України // Теоретико-методологіческие проблемы совершенствования психологической подготовки менеджеров. Приложение № 3(8) к научному журналу “Персонал”, № 1 (55), 2000. – К., 2000. – С. 12-13.
6. Левченко Т.Г. Проблеми гуманістичної орієнтації студента у процесі адаптації до навчання у вищому закладі освіти // Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому навчальному закладі освіти: Матеріали других Ірпінських міжнародних науково-педагогічних читань. – Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2004. – С. 117-122.
7. Слободяник Н.В. Психолого-педагогічні умови формування гуманних взаємин підлітків (на заняттях аматорського музичного колективу) Автореф. Дис. ... кандидата психологічних наук / Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України. – Київ, 2001. – 28 с.

The problem of becoming of humane personality of teacher is examined in the article. The question of self-education and way of professionally-pedagogical preparation, humanism teaching and education of future teacher, is analyzed. The basic reference points of humanism educational paradigm are determined.

Keywords: teaching and educational process, humanity, humanism, humanism education, humanization of relations, humanization of education, humane education.

Отримано: 13.03.2010